

Он считал, что у человека должно быть любимое дело, которое он умеет делать во благо общества и делает это с любовью, помогая людям.

И. Алтынсариным были разработаны основы семейного и школьного воспитания. Уже в то время развивались такие направления в воспитательной работе как, гражданское воспитание, духовно-нравственное, патриотическое. Большое внимание учитель уделяет духовно-нравственному осознанию личностей высших ценностей, способность руководствоваться ими, формирование высоко нравственных, профессионально-этических норм поведения. Воспитать личность с высокой культурой, с четкой жизненной позицией, уважающей свои исторические корни, воспитать в ней любовь и преданность к своему Отечеству, гордости за принадлежность к великому народу.

Свое отношение к человеку, к его судьбе И. Алтынсарин выражает в стихотворной форме – в виде наставлений, советов, в которых глубоко раскрывается смысл человеческого существования. По И. Алтынсарину, надо стремиться, наполнить жизнь добрыми делами, поскольку это способствует хорошему преобразованию человека, приносит радость другим и делает их счастливыми, стимулирует и других делать что-то хорошее. Посветитель И. Алтынсарин сыграл колоссальную роль в общественном и духовно-нравственном развитии казахстанского общества. Он сделал очень много и у него получалось, потому что он болел за свой народ по-настоящему, искренне, как за родных людей, хотел, чтобы каждый человек не остался в стороне от прогресса, стал свободным, счастливым человеком и сделал для них столько, сколько мог, не жалея для этого сил, времени, знаний. У него было много друзей среди русских, его уважали и любили казахи. Вот таким был прекрасным человеком и деятелем был И. Алтынсарин.

Благодаря стараниям таких прогрессивных людей как И. Алтынсарин, их труду, несравненным личным качествам, сегодня наша страна достигла огромного успеха в сфере образования [5]. Он мечтал о том времени, когда не будет преград в получении образования каждым человеком, не будет социальных неравенств. Такое время пришло. В знак большой благодарности его именем названы учебные заведения, улицы, населенные пункты и даже его именем назван ледник в Джунгарском Алатау.

Список литературы:

1. Фролов А. Ибрай Алтынсарин и вопросы профессионального образования / Профессор Казахстана, №2, 2001.
2. Алтынсарин И. Киргизская хрестоматия. – Оренбург, 1906.
3. Уразбеков А. Этические воззрения Ибрая Алтынсарина. – Алма-Ата, 1974.
4. Алтынсарин И. Избранные произведения. – Алма-Ата, 1957.
5. Выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на встрече со стипендиатами программы «Болашак». – Астана, 30 января 2008 года.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Тлеуова Жанылсын Казтаевна
Қазақ тілі және әдебиеті мұғалімі,
Баймухаметова Гульнар Бекеновна
Қазақ тілі және әдебиеті мұғалімі,
Рамазанова Айгуль Доскеновна
Бастауыш сынып мұғалімі

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Алтынсарин ауданы білім бөлімінің Қарағайлы жалпы білім беретін мектебі» КММ

Аннотация

Өзектілігі: Ыбырай Алтынсарин сөйлеспей, ағаштар қисық өседі, ал балалар, жас ағаш сияқты, күнделікті күтімді қажет етеді. Тек тұрақты қамқорлық пен дұрыс тәрбие балада ең жақсы

адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады. Ы. Алтынсарин ұсынған адам өміріндегі еңбектің рөлі туралы ой бүгінгі күні ғана толық іске асты. Ы.Алтынсарин қазақ халқының прогрессивті дамуының ағартуына енгізумен байланыстыруы болып табылады.

Мақсаты: Ұлттық сананы оятуға ұмтылды. Ол ағарту автократияға, заңсыздыққа және озбырлыққа қарсы күресте халықтың шоғырландырушы күші екеніне сенімді болды. Ы. Алтынсариннің еңбегі оның өз отандастарының мүддесін қорғауында болды, олардың физикалық жойылуы мен моральды кемсітуі жөнінде дабыл қакты, жоғары шенді шенеуніктерді ой елегінен өткізуге шақырды.

Түйінді сөздер: қамқорлық, тәрбие, адамгершілік, сана, озбырлық, мүдде, педагог, ағартушы, шығармашылық, халық.

Аннотация

Актуальность: Деревья растут криво, а дети, как молодое дерево, нуждаются в ежедневном уходе. Только постоянная забота и правильное воспитание формируют в ребенке лучшие нравственные качества. Мысль о роли труда в жизни человека, выдвинутая И. Алтынсариным, только сегодня полностью воплотилась в жизнь. И. Алтынсарин является связующим звеном прогрессивного развития казахского народа с внедрением в просвещение.

Цель: пробудить национальное сознание. Он был убежден, что просвещение является консолидирующей силой народа в борьбе с самодержавием, беззаконием и произволом. Заслуга И.Алтынсарина состояла в том, что он защищал интересы своих сограждан, сигнализировал об их физическом уничтожении и моральной дискриминации, призывал к размышлениям высокопоставленных чиновников.

Ключевые слова: забота, воспитание, нравственность, сознание, произвол, интерес, педагог, просветитель, творчество, народ.

Abstract

Relevance: Trees grow crookedly, and children, like a young tree, need daily care. Only constant care and proper upbringing form the best moral qualities in a child. The idea of the role of labor in human life, put forward by I. Altynsarin, has only been fully realized today. I. Altynsarin is a link between the progressive development of the Kazakh people and the introduction of education.

Goal: to awaken national consciousness. He was convinced that the enlightenment is a consolidating force of the people in the fight against autocracy, lawlessness and arbitrariness. The Merit Of I. Altynsarina was that he defended the interests of his fellow citizens, signaled their physical destruction and moral discrimination, and called for the reflection of high-ranking officials.

Keywords: care, education, morality, consciousness, arbitrariness, interest, teacher, educator, creativity, people.

Ұлттық басымдықтарға, адамгершілік құндылықтарға, қоғамдық борыш ұғымдарына, әлеуметтік ынтымақтастық пен ұрпақтар сабақтастығына негізделмесе, білім немесе кәсіби дағдылар жасампаз күш бола алмайды.

Біздің жас ұрпағымыз ескіні әлем ретінде ақиқатқа айналдыруы керек-өмірде адамдарға және өз еліне пайда әкелетін адам ғана жетістікке жетеді.

Қазақстанның тарихы мен мәдениеті – бұл біздің жастарымыз жасампаздықтың қуатты энергиясын ала алатын қайнар көздер. [5, 4-бет].

Адамгершілік-ең күрделі және қызықты мәселелердің бірі. Қазақ халқы үстемдік жағдайында бұл мәселені шешуді қажет етті.

Біз өскелең ұрпақты тәрбиенің келесі негізгі бағыттары бойынша тәрбиелейміз:

* Рухани-адамгершілік-адамның жоғары құндылықтарды, мұраттарды білуі, оларды басшылыққа алу қабілеті; мінез-құлықтың жоғары адамгершілік, кәсіби-этикалық нормаларын қалыптастыру;

* Патриоттық-өз Отанына деген сүйіспеншілік пен адалдықты, ұлы халыққа деген мақтанш сезімін тәрбиелеу, ұлттық храмдарды құрметтеу;

* Азаматтық-құқықтық және саяси мәдениетті, жоғары адамгершілік пен жалпы мәдениетті, айқын азаматтық ұстанымды тәрбиелеу, Қазақстанның мәдени және тарихи мұрасын құрметтеуге тәрбиелеу.

Бұған айқын мысал ретінде отбасылық және мектептегі тәрбиенің негізін құрастырған Ы. Алтынсариннің педагогикалық ерлігін айтуға болады. Ол сөйлеспей, ағаштар қисық өседі, ал балалар, жас ағаш сияқты, күнделікті күтімді қажет етеді. Тек тұрақты қамқорлық пен дұрыс тәрбие балада ең жақсы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады. Ы.Алтынсарин ұсынған адам өміріндегі еңбектің рөлі туралы ой бүгінгі күні ғана толық іске асты.

Ы.Алтынсарин, Ш. Уәлиханов сияқты, қазақ халқының прогрессивті дамуының ағартуына енгізумен байланыстырды, сол арқылы ол ұлттық сананы оятуға ұмтылды. Ол ағарту автократияға, заңсыздыққа және озбырлыққа қарсы күресте халықтың шоғырландырушы күші екеніне сенімді болды. Ы.Алтынсариннің орыс зиялыларымен дәуірдің тірі куәгері ретіндегі хат жазысуы қазақ халқының өткен тарихының, әлеуметтік-экономикалық көрінісін және патша автократиясының «бөгде адамдарға» қатысты тиісті кемсітушілік саясатын қайта жаңғыртады. Ы.Алтынсаринге азамат ретінде тіл тигізген, сол себепті де ол халықтың шынайы, адамгершілік мәнін ашуға тырысқан болуы мүмкін. Ы.Алтынсариннің еңбегі оның өз отандастарының мүддесін қорғауында болды, олардың физикалық жойылуы мен моральды кемсітуі жөнінде дабыл қақты, жоғары шенді шенеуніктерді ой елегінен өткізуге шақырды: «...егер олар істі соншалықты тәжірибесіз жүргізсе, онда мен қырғыздар – бұл көп басқарушы, жақсы адамдар-тез арада жойылуға барады деп болжаймын, сондықтан одан кейін ештеңені түзете алмайсыз. Мұндай жабайы жобаларды оқып, естігенде, қолдар түсіп кетеді» [3, 60 Б.]. Өзінің ақындық шығармашылығында Ы. Алтынсарин ең алдымен халыққа білім берудің маңызын насихаттады, жастарға білім алуға шақырды. Алтынсарин заманында білім алу қажеттілігін дәлелдеу керек еді. Мектеп ашып қана қоймай, оқушыларды жұмысқа алу да қиын болды. Алтынсарин балаларды оқуға шақыратын өлеңдер жазады. Олардың ішіндегі ең танымалы – «Кел, балалар, оқылық!» Онда ғылымның, білімнің адам өміріндегі пайдасы туралы айтылады.

Көшпенділер ғасырлар бойы оның барлық байлығы мал деп сенген. Бірақ әлдеқайда күшті басқа, шынайы байлық-білім. Алтынсарин жастарды осыған сендіруге тырысады. Тек білім адамды құдіретті, бақытты ете алады.

Педагог-ағартушы ретінде Ы.Алтынсарин мектептің маңызы мен рөліне, сондай-ақ оқу және тәрбие үдерістерінің мақсаттарын іске асырудағы мұғалімнің әлеуметтік және адамгершілік миссиясына үлкен көңіл бөлді. Ол «...мектептер – қырғыздардың білім алуының басты бұлағы... оларға, әсіресе оларға және үміт; оларда қырғыз халқының болашағы да бар» деп санады [4, с.32]. Ағартушы оқушылардың адамгершілік тәрбиесіне, тұлғааралық қатынастарға үлкен мән берді.

Ы. Алтынсарин – қазақ халқының көрнекті педагог-ағартушысы, Қазақстанда бастауыш кәсіптік білім беру жүйесінің негізін қалаушы, оның бастамасымен алғашқы мектептер ғана емес, сонымен қатар қос сыныптық училищелер мен олардың жанындағы колонер бөлімшелері де ашылды.

Ы. Алтынсарин Кәсіптік оқыту жүйесіне, оқыту әдістемесіне көп нәрсе енгізді, олар бүгінгі күні де бірқатар кәсіптерде қолданылады. Бұл пәндік-заттық, операциялық және операциялық-кешенді оқыту жүйелері [1, б.12].

Ыбырай Алтынсариннің қазіргі Қазақстанға ықпалы мәдениет пен көркем сөз арқылы, мәдениетаралық диалогты оның әр түрлі форматтарында жолға қою арқылы жүреді.

Ы. Алтынсариннің шығармаларында этикалық мәселелер маңызды орын алады. Оларда адамның тағдыры, оның мұраттары, жоғары адамгершілік тұлғаны тәрбиелеу жолдары туралы ой қызыл жіппен жүреді. Замандастары Ы.Алтынсариннің шығармаларында «Жалпы адамзаттық адамгершіліктің таза ақиқатының мықты жолсерігі, әрине, осы арқылы оның еңбегі барлық мақтаудан асып түседі» деп атап өткен. Ы.Алтынсарин әдебиетті адамгершілік тәрбиенің маңызды құралдарына жатқызды. Ол әдебиет өмірмен тығыз байланысты болуы керек, оның жақсы және жаман жақтарын көрсетуі керек, адам-

дардың санасын оятып, адамгершілік өзін-өзі жетілдірудің жолдары мен формаларын көрсетуі керек деп есептеді. Әдебиетке деген бұл тамаша талап автордың өзінің «Қырғыз хрестоматиясында» толық сақталған. Оның «Хрестоматиясы» нақты білім мен пайдалы ақпарат беретін ғылыми және байыпты нұсқауларға «Нұсқаулық» рөлін атқарды.

Ы.Алтынсарин халық ауыз шығармашылығын жоғары бағалай отырып, өскелең ұрпақты тәрбиелеу ісінде сан ғасырлық даналықты қамтитын қазақтың әдет-ғұрыптарын, мақал-мәтелдерін пайдаланды.

Ы. Алтынсарин өз өмірінің мәні мен өз халқының өмірі туралы ойламаған. Өмірінің мәнін анықтай отырып, ол «білім» іздейді, «отандастарына жақсылық жасауды» мақсат етеді, бүкіл өмірін халықты ағарту ісіне арнайды, «олардың моралына да әсер етуге» тырысады.

Ы. Алтынсарин өзінің адамға, оның тағдырына деген көзқарасын өлең түрінде нұсқау, кеңес және т.б. түрінде білдіреді, онда адам өмірінің мәні терең ашылады.

Еңбек тақырыбы Ы. Алтынсариннің шығармаларында басты орын алады. Алтынсарин адам бақытының шынайы мағынасын адал еңбекте көреді: «өзіме өзімнің жеке еңбегіммен өмір сүретінімді айта алатын адам бақытты». Бұған «Қырғыз хрестоматиясына» енгізілген қазақ мақал-мәтелдері де дәлел. Олардың кейбіреулері: «Қиындықсыз рахат жоқ» («Бейнетсіз рахат жоқ»), « Ленивый без дела лежит, а счастье от него бежит» («Жалқау текке жатар оның ырысы қашар»), «Ленивость джигита есть несчастье для него» («Жігітшілік ерлігі көрімнің көрінісі») және т. б. Адамгершілік тәрбиенің басты құралы-еңбек, ата-ананың үлгісі-дейді Ыбырай Алтынсарин. «Балалардың еңбексүйгіштігін тәрбиелеу-паразитизм мен жалқаулыққа қарсы күрестің басты құралы» [2, 68 бет]. Шын мәнінде, адам өміріндегі еңбектің рөлін терең түсіну, онда адам жанын жамандықтан, жалқаулықтан, бекершіліктен емдеушінің қалауы, адамның табиғи қажеттілігі ретінде еңбек туралы пікір – Ы.Алтынсариннің әңгімелеріне тән қасиет. «Еңбек пен еңбексүйгіштікке шақыру», – деп жазады «Хрестоматия» мазмұнының негізі профессор Т.Тәжібаев. Автор әр қадамда балаларға жұмыс істемейтін «бірде – бір тірі жан жоқ» деп сендіреді; сіз жұмысқа үйренуіңіз керек, өйткені сіздің тамағыңыз сіздің жұмысыңызда, ал тапқан тамағыңыз әлдеқайда дәмді және қоректік болады». Еңбекте «табандылық пен күш пен ерік» қажет [3, 100 бет] және т. б.

Ы. Алтынсариннің терең сенімі бойынша, еңбектегі өмірдің қуанышы, тек еңбектің арқасында ғана адам өзінің қалаған мақсатына жетеді. Адамдарды паразитизм мен бекершіліктен аулақ болуға шақыра отырып, Ы.Алтынсарин өзінің «Қалай байып кетуге болады» және «Қыпшақ Сейітқұл» атты әңгімелерінде бекершілік адамның қадір-қасиетін қорлайтынын көрсетеді. Саяхатшылардың бірі адам өмірінің мақсатын жұмыста көретін және кеңес беретін «Таза бұлақ» әңгімесінде: «Сен де, адамсың, тоқтаусыз жұмыс істе... жалқаулыққа берілме, егер сен осылай істесең, онда сен керемет бола-сың және мақсатқа жетесің».

Ы. Алтынсариннің назарында бақыт мәселесі, оның мағынасын анықтау болды. «Модерация», «Бақытты адам» әңгімелерінде ол «жаны... тыныш және тыныш», «қайғы», оның жағдайына наразылығы жоқ адамды бақытты деп санайды. Адамның бақыты жеке басының әл-ауқатымен шектелмейді. Ол адам өмірінің барлық салаларын, әсіресе оның айналасындағы адамдарға деген көзқарасын қамтиды. Тек өзі туралы ойлайтын, өзінің жеке игілігіне қамқорлық жасайтын, «ұлы қоғамдық іске зиян келтіретін» адам бақытты бола алмайды [4, 84 б.]. Осылайша, адамға, оның мұқтаждықтарына қамқорлық, Отанға және оның өркендеуіне қамқорлық – Ы. Алтынсариннің адамгершілік пайымдауының маңызды белгісі. Ы.Алтынсариннің пікірінше, жанжал, өшпенділік, қызғаныш, байлық және т. б. – бұл зұлымдықтың тамыры, одан арылу керек. Халық жомартты құрметтейді. Ы. Алтынсарин жомарттықты адамның құнды адамгершілік қасиеттерінің бірі ретінде көрсетеді.

Қоғамдық игіліктерге қамқорлық жасау, өз Отанының байлығын көбейту және қуатын нығайту, оның экономикалық және мәдени дамуына жәрдемдесу – бұл патриот азаматтың негізгі міндеттері, оны орындау, Ы.Алтынсариннің пікірінше, оның өмірінің мәні болып табылады. Патриот тыныш және бейқам өмір сүрмейді, оның жаны Отанның жалпы пайдасына белгілі бір «үлес қосқанша» тынышталмайды, ол өз қызметінің жемісін көрмейінше. Өз халқын жалпыадамзаттық мәдениетке баулу, өз Отанын күдіретті, мәдениетті көру – қазақ ойшылының арманы.

Ы. Алтынсарин оқыту мен тәрбиелеу ісінде ұлы орыс педагогтарының идеяларын басшылыққа алды. Ы. Алтынсарин оқушыларға парасатты өмірдің, игі істер мен іс-әрекеттердің «әдетін» дарытуға ұмтылды. Ыбырай Алтынсарин қандай қасиеттерді тәрбиелеуде адамгершілік тәрбиенің мазмұнын көреді? Бұл-патриотизм, гуманизм, адалдық, қарапайымдылық, әділдік, жауапкершілік.

Азаматтық тәрбие, азаматтықты қалыптастыру-жеке тұлғаны дамыту шарттарының бірі. Азаматтықтың негізгі элементтеріне адамгершілік мәдениет, патриоттық, ұлттық және халықаралық сезімдердің үйлесімді үйлесімі жатады. Қазіргі уақытта жастар арасында көптеген жамандықтар басым, тәрбие мен мәдениеттің жетіспеушілігі байқалады.

Ыбырай Алтынсариннің пікірінше, адамгершілік негізі білім мен тәрбие болып табылады: «Тек тұрақты қамқорлық пен адамгершілік тәрбие балада ең жақсы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады», «жақсы тәрбиеленген бала кейіннен құрметті адам болып қала береді» [6,47 бет]. Осылайша, өткен ғасырда Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев жариялаған, бір жағынан қаскүнемдікті, адалдықты, ұятсыздықты, ерік – жігердің болмауын, жалқаулықты, зұлымдықты айыптайтын, екінші жағынан еңбекке деген сүйіспеншілікті, халықтың мүдделері үшін жанқиярлық күресті, адалдықты, әділдікті, жауапкершілікті, ғылымды зерттеудегі табандылықты арттыратын моральдық нормалар, олардың жоғары этикалық мұраттары біздің заманымызда өз маңызын жоғалтып қана қоймай, жаңа дыбыс күшіне ие болды және адамның өзін-өзі ең мұқият зерттеу және игеру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Фролов А. Ыбырай Алтынсарин және кәсіптік білім беру мәселелері./Қазақстан Кәсіпқой Маманы, №2, 2001.
2. Алтынсарин Ы. Қырғыз хрестоматиясы. – Орынбор, 1906.
3. Тәжібаев Қ. XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы педагогикалық ой. – Алматы, 1965.
4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы, 1957.
5. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашақ» бағдарламасының стипендиаттарымен кездесуінде сөйлеген сөзі. – Астана, 2008 жылғы 30 қаңтар.
6. Оразбеков А.. Ыбырай Алтынсариннің этикалық көзқарастары. – Алматы, 1974.
7. Назарбаев Н. Ә. Тәуелсіздік стратегиясы. – Алматы: Атамұра, 2003. – 312 б.

РОЛЬ И. АЛТЫНСАРИНА В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Толегенова Шолпан Толегеновна,
магистр социальных наук по специальности «Психология», учитель истории,
КГУ «Вечерняя школа №1 отдела образования города Костаная»
Управления образования акимата Костанайской области

Аннотация

Өзектілігі: Бұл мақалада Ыбырай Алтынсариннің этикалық педагогикасы қарастырылады, Ы.Алтынсариннің адамның жағымсыз және адамгершілік қасиеттерін бөліп көрсеткендері сипатталады.